

MŰHELY

KÖZÉPISKOLÁS FIATALOK SZABADIDŐ-STRUKTÚRÁJA, ÉRTÉKATTITÚDJEI ÉS EGÉSZSÉGMAGATARTÁSA *

PIKÓ Bettina

SZTE ÁOK Pszichiátriai Klinika Magatartástudományi Csoportja
H-6722 Szeged, Szentháromság u. 5.; e-mail: piko@nepsy.szote.u-szeged.hu

Összefoglaló: Jelen tanulmány legfontosabb célja a fiatalok szabadidő-struktúrája és egészségmagatartása közötti összefüggés elemzése volt. Szintén célul tűztük ki a fiatalok szabadidős tevékenysége és a szülei társadalmi helyzete közötti kapcsolat vizsgálatát. Emellett törekedtünk a szabadidő struktúra és a fiatalok értékorientációi (mint például materialisztikus beállítódás), valamint étellel való elégedettségük közötti összefüggés feltárására is. Az adatgyűjtés a Dél-alföldi régió középiskolás (14-21 éves) populációjában történt, Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyékben. Az önkitöltéses kérdőív kiterjedt a szociodemográfiai és családi háttérváltozókra, a fiatalok pszichoszociális egészségére, értékorientációira, étellel való elégedettségére. Korreláció- és regresszióanalízissel megállapítottuk, hogy a szabadidő-struktúra összefügg az életmód más elemeivel, mint az értékorientációk vagy az egészségmagatartás. A társadalmihelyzet-mutatók viszont a nyugat-európai elemzésektől eltérően fontosabb meghatározói a fiatalok szabadidő-struktúrájának.

Kulcsszavak: életmód, egészségmagatartás, serdülőkor, értékattitűdök, szabadidő

BEVEZETÉS

Az elmúlt néhány évtized alatt jelentős változások következtek be a fiatalok életstílusában, ami elsősorban arra vezethető vissza, hogy jelentősen megnőtt a fiatalok tanulmányi ideje és kitolódott az önálló életkezdés (Furlong-Cartmel 1997). Ugyanakkor ez az időszak a fogyasztói társadalom kiteljesedésének időszaka is, amely hazánkba ugyan csak jelentős késéssel érkezett, de mára már alaposan gyökeret vert. Az ún. ifjúsági moratórium is elősegítette a fiatalok fogyasztói szokásainak megváltozását, és a fiatalok mint önálló társadalmi mező megjelenését (Vaskovics 2000). Mindezek következtében változások történtek a fiatalok szabadidejének struktúrájában,

* A tanulmány a következő kutatási támogatások segítségével valósult meg: az OTKA T 042490 és az ETT T08 005/2003 sz. pályázatok. A szerző ezúton is szeretné megköszönni az adatgyűjtésben részt vevő kollégáknak, Dr. Hanusz Klárának, Dr. Klembucz Erzsébetnek, Sáróné Erdei Tündének, Terhesné Makó Mariannának a segítségét.

nem csupán szabadidejük nőtt meg, hanem új típusú szabadidő eltöltési módok jelentek meg a palettán. Roberts és Parsell (1994) a nyugat-európai szabadidő struktúra posztmodern fordulatáról beszélnek, amely arra utal, hogy a társadalmi helyzet ma már kevésbé határozza meg a fiatalok szabadidős tevékenységének választási preferenciáját, hanem inkább kulturális identitásukat fémjelzi a választott életstílusuk. Ez a fajta „egyenlősödés” elsősorban a középiskolás populációban figyelhető meg, és összefügg azzal a jelenséggel, amely az ebbe a korcsoportba tartozó fiatalok egészségi állapotbeli egyenlőtlenségének relatív hiányában mutatkozik meg (West 1997). A *colemani* adolészencia társadalom önálló társadalmi mezőt alkot a *bourdieu-i* társadalmi térben, ahol a fiatalok ízlésvilága kevésbé függ szüleik társadalmi helyzetétől, mint a korábbi korcsoportokban, illetve mint később a már saját társadalmi háttérüktől. Ez a jelenség szorosan összefügg a fogyasztói társadalom érték- és normarendszerével is, amelyben a posztmodern társadalom sokszor kényszerítő erővel hat bizonyos szimbolikus fogyasztási javak megszerzése irányába (Featherstone 1991).

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy számos empirikus vizsgálat megerősítő eredményeinek ellenére ezt az ún. posztmodern elméletet nem mindenki fogadja el az ifjúságkutatások megfelelő keretként. Wyn és White (1997) a strukturalista megközelítést tartják még mindig meghatározónak, amely szerint a társadalmi osztálypozíció továbbra is domináns módon befolyásolja a fiatalok életstílusát, élettapasztalatait és döntéseit. Természetesen a szerzők nem tagadják, hogy az ifjúságkultúra hatása is jelentős, amely megmutatkozik a választási lehetőségek és a fogyasztási spektrum kiszélesedésében, de emellett a strukturális hatások is jelen vannak és megnyilvánulnak. Hazai szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a posztszocialista régió némileg sajátos helyzetet képvisel, ami abban is jelentkezik, hogy a magyar fiatalok életvitelében is jelentős a strukturális meghatározottság (Gazsó–Laki 2004). A társadalmi polarizáció az objektív strukturális változók (pl. oktatási egyenlőtlenségek) vonatkozásában is igazolható, de ugyanígy jelen van a szubjektív megítélések (szociális stressz, jövőperspektívák) szintjén is. A régióban történt kutatások azt mutatják továbbá, hogy a fiatalok értékattitűdjei alapvetően meghatározzák az átmenet és saját kilátásaik megítélését is (Macek et al. 1998). Ez a sajátos helyzet kifejeződik abban is, hogy az egészségi állapotban lecsapódó egyenlőtlenség, amely a nyugat-európai középiskolások körében inkább mint „egyenlősödés” figyelhető meg, a magyar fiatalok esetében nem annyira egyértelmű. Bár az egészségi állapot mutatói nagyrészt valóban függetlenek a szülők strukturális változókkal mért társadalmi helyzetétől, a szubjektív rétegbesorolás bizonyos egyenlőtlenségeket generál (Pikó 2000; Pikó–Fitzpatrick 2001). Ebben szerepet játszik az is, hogy a fiatal nemzedéket is rendkívül megviselték a rendszerváltozással járó gazdasági-társadalmi feszültségek (Gazsó–Laki 2004).

A fiatalok életében az életkeretek fontos alkotóeleme a szabadidő eltöltésének módja, amely mint szabadidős stílus jelentkezik, és formálja a fiatalok életének egyéb aspektusát. A szabadidős tevékenységek rendszere jelentős hatással van a fiatalok identitásfejlődésére is. Mint az életmód része, szoros kapcsolatban áll értékrendszerükkel, céljaikkal (Hendry et al. 1993), de ugyanígy befolyással van az életmód más elemeire is, mint például az egészségmagatartás és a káros szenvedélyek kipróbálása (Caldwell–Darling 1999; Pikó–Vazsonyi 2004; Vicary et al. 1998). Vannak olyan szabadidős tevékenységek, amelyek főként a kortársakhoz kötődnek, ezek általában hajla-

mosítanak dohányzásra, alkoholfogyasztásra vagy drogok kipróbálására. A szülőkhöz kapcsolódó életmódbeli elemek ezzel ellentétes hatást fejtenek ki (Aseltine Jr. 1995). Ez az összefüggés fejlődéstani jelenség is, hiszen ismert a serdülők kapcsolati struktúrájának átalakulása, illetve a felnőtté válás identitásformáló folyamatának számos nehézsége. A kreatív tevékenységek különbözőképpen hatnak. Vannak olyan tevékenységek, amelyek a kreatív energiák lekötése révén a drogfogyasztásra való hajlamot csökkentik, de a szenzációkeresés sok esetben megnöveli a káros szenvedélyek kipróbálásának valószínűségét, amely akár a sport és a problémaviselkedés közötti pozitív kapcsolathoz is vezethet (Zuckerman 1994). A vallás protektív hatásait szintén számos tanulmány leírta (Brown et al. 2001; Pikó–Fitzpatrick 2004). A fiatalok szabadidő-struktúrájának vizsgálata segít megismerni ennek az átmeneti időszaknak az életmódbeli összefüggéseit. Ezért is kerültek előtérbe a fiatalok életmódját, értékrendjét, szabadidős tevékenységét elemző kutatások.

A fiatalok szabadidejét feltáró nyugat-európai vizsgálatok jelentős része arra irányul, hogy meghatározza a szabadidős tevékenységek dimenzióit. Faktoranalízis segítségével többnyire három-öt dimenzió körvonalazódik, amelyek más-más életmódbeli keretbe ágyazva fejtik ki hatásait a fiatalok életére. Witt (1971) elkülönítette a szabadidősportot, a kortársakkal közös formákat, a természetben eltöltött szabadidőt és a művészeti-intellektuális típust. Hendry és munkatársai (1993) három dimenziót különböztettek meg: a szervezett szabadidős tevékenységeket (pl. sport), az alkalmi szabadidő eltöltési módokat (pl. csavargás) és a fogyasztásorientált tevékenységeket (mint pl. a mozi). West és Sweeting (1996) skót középiskolások szabadidő eltöltésének módjait elemezték, és öt faktort azonosítottak: utcai tevékenységek, sportok és játékok, fogyasztói kultúrához kötött tevékenységek, otthoni tevékenységek és művészetek/hobbik. Young és munkatársai (2001) ehhez még egy faktort tettek hozzá, az ún. hagyományos-konzervatív stílust. Roberts és Parsell (1994) a sportot, a felnőttekkel és a kortársakkal eltöltött szabadidős stílust írták le.

A szülőkkel, illetve kortársakkal eltöltött szabadidő-struktúra hatásairól az egészségmagatartásra már korábban szóltunk. Az egyes szabadidős faktorok összefüggéseit vizsgálva kitűnik, hogy leginkább a szervezethez, illetve szervezetlenség a meghatározó a káros szenvedélyek iránti hajlam növelésében, illetve csökkentésében. Az ún. utcai formák, a fogyasztásorientált stílus elemei, amelyek leggyakrabban szervezetlenek, általában a dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás magasabb előfordulásával járnak együtt, míg a szervezett formák (szakkörök, sportklubok, vallásos közösségek) az ellenkező hatást biztosítják (Karvonen et al. 2001; Mahoney–Stattin 2000; Pikó–Fitzpatrick 2004).

A poszt-szocialista régió fiataljainak szabadidő-struktúrája kevésbé vizsgált terület a nyugat-európai fiatalokkal összehasonlítva. Kétségtelen, hogy a rendszerváltozás, a globalizáció terjedése, valamint a fogyasztói társadalom érték- és normarendszerének meghonosodása jelentős hatással volt a fiatalok életmódjára is, hiszen ők alkotják a változásokra leginkább fogékony társadalmi csoportot (Gábor–Balog 1995; Roberts–Fagan 1999). Hazai vizsgálatok beszámolnak arról, hogy a szabadidős tevékenységek szoros kapcsolatban állnak az ifjúsági csoportkultúrák jellegzetességeivel, például zenei ízlésvilágával, amely kiemelt „rétegtképző ismérv” is (Gábor 2000; Szapu 2002). Ez az összefüggés egyben a kortárshatás jellegzetes példája is, ami ebben az életkori csoportban a szabadidős tevékenységek legfontosabb formálója.

Korábbi tanulmányunkban, kisebb elemszámú mintán már vizsgáltuk a középiskolások szabadidő eltöltésének módjai, valamint problémaviselkedése közötti összefüggéseket (Pikó–Vazsonyi 2004). Jelen tanulmány legfőbb célkitűzése, hogy a Dél-alföldi Ifjúságkutatás (OTKA T 042490, ETT T08 005/2003) részeként elemezzük a fiatalok szabadidős tevékenységének struktúrája és egészségmagatartása közötti kapcsolatokat. A vizsgálat a következő részcélokat tűzte ki: 1. Célunk volt elvégezni a középiskolások szabadidős tevékenységének faktoranalízisét, azaz olyan szabadidős stílusok meghatározását, amelyek összevethetők a nyugat-európai vizsgálatokkal. 2. Szintén célunk volt az így nyert szabadidős faktorok összefüggését megvizsgálni a szülői társadalmi háttér néhány mutatójával, bizonyos értékattitűdökkel, mint a materialisztikus beállítódás, illetve az étellel való elégedettséggel. 3. Végül pedig, a szabadidős faktorokat (mint független változók) bevonva, megnéztük hatásukat a fiatalok egészségmagatartására (mint függő változók).

MINTA ÉS MÓDSZEREK

A Dél-alföldi Ifjúságkutatás (N=1114) célja, hogy a középiskolás populáció egészségi állapotának pszichoszociális összefüggéseit elemezze három megyére vonatkozóan: Bács-Kiskun (n=365, 32,8%), Békés (n=400, 35,9%) és Csongrád (n=349, 31,3%) megyékben. A rétegzett mintavétel során kiválasztottuk a városokat és az iskolákat, ezt követően pedig a véletlenszerű kiválasztás alapegységei az osztályok voltak. Az adatgyűjtés a megyei ÁNTSZ-ek segítségével történt. A vizsgálatban részt vevő 1114 diák közül 444 fiú (39,9%) és 670 (60,1%) lány volt. A tanulók életkorának átlaga 16,5 (SD: 1.3), a minimum 14, a maximum pedig 21 év. Az 1200 kiosztott kérdőívből 1114 érkezett vissza, a válaszadási arány 92,8% volt.

Az adatgyűjtés önkitöltéses kérdőíves vizsgálat segítségével történt, amely a szociodemográfiai változókon (kor, nem, szülők iskolázottsága és társadalmi helyzete) túl kiterjedt a fiatalok egészségi állapotának, egészségmagatartásának, étellel való elégedettségének, materialisztikus beállítódásának, a jövőre vonatkozó értékperspektíváik, és szabadidős tevékenységeik vizsgálatára.

A szabadidő-struktúra dimenzióinak feltérképezéséhez tizenöt különböző tevékenységet soroltunk fel (Karvonen et al. 2001; West–Sweeting 1996). A tevékenységek felölelték a legkülönbözőbb szabadidős formákat (például mozi, színház, popkoncert, olvasás, TV/video, sport, olvasás, hobbi, stb.). A tevékenységek gyakoriságát 1-től 4-ig terjedő skálán mértük, ahol a válaszok a következő pontokat jelentették: 1 = soha; 2 = ritkán; 3 = időnként; és 4 = gyakran.

A jelenlegi és jövőre vonatkozó értékattitűdök megismeréséhez két különböző módszert alkalmaztunk. Az egyik (*Materialism Scale*) a materialisztikus beállítódás mérésére szolgált, amelyet Richins és Dawson (1992) fejlesztettek ki. A skála két alskálát tartalmaz. Az egyik az anyagi siker értéként való elismerését méri (anyagi siker), és olyan állításokat tartalmaz, mint például „Csodálom azokat az embereket, akiknek drága otthonuk, autójuk és ruháik vannak”.

A másik alskála alapján pedig az anyagi boldogtalanság mértékére következtethetünk, ami már az általános beállítódáson kívül a saját helyzet megítélését is magában

foglalja. Példaállítás: „Boldogabb lennék, ha több dolgot meg tudnék venni magamnak”. A válaszkategóriák az állításokkal való egyetértés függvényében változtak (1 = „egyáltalán nem értek egyet”, 5 = „teljes mértékben egyetértek”). Az összesített skálapontok alapján a megbízhatóságot mérő Cronbach alpha értékek a két alskálánál: 0,73. (anyagi siker) illetve 0,83 (anyagi boldogtalanság). A másik mérési módszert az *Aspiration Index* különböző dimenziói jelentették (Kasser–Ahuvia 2002). A módszer a *Rokeach* által megjelölt értékek rendszerén alapul, a szerzőpáros ennek alapján fejlesztette ki a jövőre vonatkozó, ún. aspirációs indexet. A résztvevőket különböző jövőbeli célokról kérdeztük, és meg kellett jelölniük, mennyire tartják fontosnak, hogy jövőbeli életükben ezek bekövetkezzenek. A válaszkategóriák egytől ötig terjedtek, ahol az 1 = „egyáltalán nem fontos”, az 5 = „teljes mértékben fontos” értéket jelöltek. A válaszok alapján hét alskálát hoztunk létre, amelyek egy-egy értékdimenzió elemeit tartalmazták: (1) önmagunk elfogadása, (2) kapcsolatok, (3) közösségorientáltság, (4) pénzügyi sikerek, (5) egészség és vitalitás, (6) divat és vonzó megjelenés, (7) társadalmi elismerés. A megbízhatóságot mérő Cronbach alpha érték valamennyi alskála esetében 0,80 feletti volt, közülük kettő meghaladta a 0,90 értéket is.

A szubjektív jóllét megismerésére az étellel való elégedettséget mérő globális skálát (*The Satisfaction with Life Scale, SWLS*) alkalmaztuk, amely 5 itemből áll (Diener et al. 1985; Pikó 2002). A válaszkategóriák 1-től („egyáltalán nem értek egyet az állítással”) 7-ig („teljesen egyetértek”) terjedtek. Példaállítás: „Elégedett vagyok az életemmel.” A skála megbízhatóságát mérő Cronbach alpha értéke 0,85 volt.

A kérdőív az egészségmagatartás vizsgálata során kiterjedt a dohányzással, az alkohol- és drogfogyasztással kapcsolatos magatartások (egészségkockázati magatartások), valamint a fizikai aktivitás és az étkezési kontroll (preventív egészségmagatartások) feltérképezésére (Gerrard et al. 1996; Pikó 2002). Az egészségmagatartási formák gyakoriságára az elmúlt három hónapra vonatkozóan kérdeztünk rá. A gyakorisági adatokat az 1. táblázat szemlélteti:

1. táblázat A mintába tartozó középiskolás fiatalok egészségmagatartása nemek szerint

%	Fiúk	Lányok	%	Fiúk	Lányok	%	Fiúk	Lányok
Dohányzás*			Alkohol***			Drog**		
Egyáltalán nem	53,7	54,6	Egyáltalán nem	27,4	37,6	Egyáltalán nem	89,6	94,3
Alkalmanként	12,9	18,1	1-2 alkalommal	27,3	36,3	1-2 alkalommal	5,4	3,3
Napi 1-2 szál	4,7	6,3	Néhányszor	23,0	17,5	Néhányszor	2,3	0,9
Napi 3-10 szál	15,8	12,9	Hetente	18,5	6,9	Gyakran	0,7	0,4
Napi 11-20 szál	10,2	6,7	Hetente többször	3,8	1,6	Hetente	2,0	1,0
Napi >20 szál	2,7	1,5						
%	Fiúk	Lányok	%	Fiúk	Lányok			
Sportolás***			Étkezés***					
Egyáltalán nem	4,3	4,5	Egyáltalán nem	29,0	15,0			
1-2 alkalommal	10,2	24,7	egy kissé	23,8	20,4			
Havi 2-3-szor	8,8	12,6	Is-is	27,2	32,7			
Heti 1-2-szer	28,3	30,6	Legtöbbször	13,8	24,3			
>=3/hét	48,4	27,6	Mindig	6,1	7,6			

*p<,05 **p<,01 ***p<,001, Chi-négyzet próba, a kerekítés miatt az összegek néha nem pontosan 100%-ot adnak ki

A szociodemográfiai mutatók (kor, nem, iskolai teljesítmény) mellett a szülői társadalmi háttér elemzéséhez három mutatót alkalmaztunk. Az anya iskolázottsága, az apa iskolázottsága, valamint a társadalmi helyzet önbesorolása. A szülők iskolai végzettségét négyfokozatú változó jelölte (általános iskola, szakmunkásképző, érettségi és főiskola/egyetem). A társadalmi helyzet önbesorolása alapján öt kategóriát jelölhetek meg a fiatalok: alsó, alsó-közép, közép, felső-közép és felső osztály. A két mutató közötti korreláció a következőképpen alakult: az anya iskolázottsága és a társadalmi helyzet: $r = ,29$, az apával ugyanez: $r = ,32$. Korábbi kutatások azt mutatják, hogy elsősorban az anyagi helyzetre vonatkozóan lehet értelmezni az önbesorolást (Pikó 2000). Ez a mutató ugyanakkor a serdülők társadalmi egyenlőtlenségeinek igen érzékeny mutatója (Pikó–Fitzpatrick 2001). Figyelembe kell venni azt is, hogy az „objektív” adatok (pl. családi jövedelem) érvényességének ellenőrzésére ebben a korcsoportban kevésbé számíthatunk.

A 2. táblázat a középiskolás fiatalok társadalmihelyzet-mutatóinak gyakorisági megoszlását láthatjuk.

2. táblázat A mintába tartozó középiskolás fiatalok társadalmihelyzet-mutatóinak megoszlása

Szülők iskolai végzettsége	Apa iskolázottsága (%)	Anya iskolázottsága (%)	Társadalmi helyzet önbesorolása	Besorolás megoszlása (%)
Általános iskola	7,9	10,2	Alsó osztály	2,7
Szakmunkásképző	39,4	26,0	Alsó-közép	16,8
Érettségi	26,8	33,4	Közép	62,5
Főiskola/egyetem	25,9	30,4	Felső-közép	16,8
			Felső	1,3

A 3. táblázatban a fiatalok szabadidős tevékenységeinek végső faktorstruktúráját láthatjuk. A faktoranalízist varimax rotációval végeztük, és az 1-nél nagyobb sajátértékkel rendelkező faktorváltozókat vontuk be a struktúra értelmezésébe, azaz ennek alapján határoztuk meg a faktorok végső számát. Így négy szabadidős faktort kaptunk, amelyek összesen a variancia 46%-át magyarázták meg. A táblázatban a Kaiser-kritérium szerinti ($>.3$) faktorsúlyokat tüntettük fel.

Az 1. faktort kortárs- és fogyasztásorientált szabadidőstílusnak neveztük el, amelyre jellemző, hogy a fiatalok többnyire bulizással, csavargással, pláza vagy egyéb bevásárlóközpontok látogatásával, beszélgetéssel, esetleg TV- és videonézéssel töltik szabadidejüket. Az olvasás negatív előjellel szerepel ebben a faktorban. A 2. faktor az intellektuális és művészeti stílus elnevezést kapta, amelyre jellemző a mozi, a színház, a popkoncertek látogatása, az olvasás, esetleg a beszélgetés. A 3. faktor az élménykereső és technicizált szabadidőstílust fémjelzi, amelyben a legerősebb változó a számítógép/Internet használata, emellett magában foglal olyan tevékenységeket, mint a sportolás, a hobby vagy a zenehallgatás. Végül, a negyedik faktor a konzervatív-hagyományos elnevezést kapta, és elsősorban a következő tevékenység alkotják: házimunka, vallásos rendezvényeken való részvétel és olvasás.

3. táblázat A szabadidős tevékenysége végső, rotált faktorstruktúrája a faktorsúlyokkal

Szabadidős tevékenységek változói	1. Faktor (2,27)	2. Faktor (1,83)	3. Faktor (1,41)	4. Faktor (1,36)
Mozi	–	,640	–	–
Színház	–	,751	–	–
Könnyűzenei koncert	–	,554	–	–
Olvasás	–,324	,545	–	,300
Beszélgetés barátokkal	,507	,317	–	–
TV és/vagy video	,378	–	–	–
Bulizás/diszkó	,732	–	–	–
Sport	–	–	,539	–
Computer/Internet	–	–	,697	–
Zenehallgatás	–	–	,471	–
Hobby	–	–	,558	–
Bevásárlóközpont/plázázás	,654	–	–	–
Céltalan csavargás	,742	–	–	–
Házimunka	–	–	–	,778
Vallásos rendezvények	–	–	–	,560
(%-os variancia)	(15,1)	(12,2)	(9,4)	(9,1)

Megjegyzés: Csak a >,3 faktorsúlyok vannak feltüntetve (Kaiser-kritérium) (N=1114)

A 4. táblázatban láthatjuk a szabadidős faktorok és az értékattitűdők közötti összefüggéseket jelző korrelációs együtthatókat.

Jól kitűnik, hogy a szabadidős stílusok eltérő értékattitűdőkkel állnak összefüggésben. A fogyasztás- és kortársorientált stílus (1. faktor) pozitívan korrelál a pénzügyi sikerek, a divat/vonzó megjelenés, valamint a társadalmi presztízs jövőbeli preferálásával, az anyagi beállítódással (anyagi sikerek, illetve anyagi boldogtalanság), ugyanakkor az étellel való elégedettséget nem befolyásolja. Az intellektuális szabadidős stílus elsősorban az önfogadással, önmegvalósítással, a közösségorientáltsággal és az életelelégedettség magasabb szintjével függ össze, míg az anyagi szemlélet kevésbé jellemző rá, amire az együtthatók negatív előjele utal. A harmadik faktor, amelyet az élménykeresés és a technicizált szabadidős tevékenységek alkotnak, egyáltalán nem hozható kapcsolatba az aspirációs értékattitűdőkkel, sem pedig az anyagi beállítódással, ugyanakkor az étellel való elégedettséget kedvezően befolyásolja. Végül, a hagyományos-konzervatív stílusra elsősorban a közösségorientáltság és az egészség/vitalitás fontossága a jellemző. Ugyanakkor ez a faktor az anyagiassággal negatívan korrelál.

4. táblázat Korreláció a fiatalok szabadidős tevékenysége (szabadidős faktorok) és értékattitűdjei között (r korrelációs együtthatók)

Értékattitűdők	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
Önmagunk elfogadása	0,03	0,08*	-0,02	0,07*
Kapcsolatok	0,05	0,01	0,02	0,04
Közösségorientáltság	0,03	0,08**	0,03	0,12***
Pénzügyi sikerek	0,08**	-0,01	-0,01	0,01
Egészség és vitalitás	0,04	0,04	-0,01	0,07*
Divat és vonzó megjelenés	0,13***	-0,01	-0,04	0,03
Társadalmi presztízis	0,10**	0,01	-0,01	0,03
Anyagi siker	0,31***	-0,26***	0,03	-0,12***
Anyagi boldogtalanság	0,17***	-0,20***	0,02	-0,13***
Élettel való elégedettség	0,05	0,17***	0,13***	0,05

* $p < ,05$ ** $p < ,01$ *** $p < ,001$

Az 5. táblázat a szabadidős faktorok és a társadalmihelyzet-mutatók közötti összefüggéseket tartalmazza a korrelációs együtthatók formájában.

5. táblázat Korreláció a fiatalok szabadidős tevékenysége (szabadidős faktorok) és társadalmihelyzet-mutatói között (r korrelációs együtthatók)

Társadalmi helyzet	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
Apa iskolai végzettsége	-0,13***	0,23***	0,08**	-0,22***
Anya iskolai végzettsége	-0,14***	0,30***	0,14***	-0,26***
Társadalmi réteg önbesorolása	0,04	0,14***	0,14***	-0,15***
Iskolai teljesítmény	-0,20***	0,31***	0,08**	0,07*

* $p < ,05$ ** $p < ,01$ *** $p < ,001$

A táblázat adatai szerint a kortárs- és fogyasztásorientált szabadidős stílus a szülők iskolai végzettségével negatívan korrelál, mint ahogy a fiatalok iskolai teljesítményével is. Az intellektuális, művészeti stílus a jobb anyagi helyzetű, magasabb iskolázottságú szülők gyerekeire jellemző. A középiskolások iskolai teljesítménye is pozitív kapcsolatot jelez ezzel a faktorról ($r = ,31$). Szintén hasonló, de gyengébb korrelációk igazolhatók a harmadik faktor esetében. A negyedik, konzervatív-hagyományos szabadidőstílus viszont a rosszabb anyagi helyzetű, alacsonyabb iskolázottságú szülők gyerekei körében fordul elő inkább. Nem jellemző viszont rájuk a rossz iskolai teljesítmény.

A 6. táblázat tartalmazza a szabadidős faktorok és a fiatalok egészségmagatartása közötti összefüggéseket. Többváltozós regresszióelemzést végeztünk az egyes sza-

badidős stílusok, valamint egyéb szociodemográfiai (kontroll) változók relatív befolyásának meghatározásához. A regresszióelemzés alkalmazását az is indokolta, hogy az értékattitűdöktől eltérően itt függő változóként szerepeltetjük az egészségmagatartási formákat, és függetlenként a szabadidős stílusokat jelző faktorokat. A táblázatban a béta regressziós együtthatókat, valamint az R^2 értékeket tüntettük fel.

6. táblázat Szabadidős faktorok és a fiatalok egészségmagatartása közötti összefüggések elemzése többváltozós regresszióelemzéssel (β regressziós együtthatók)

Független változók	Dohányzás	Alkohol-fogyasztás	Drog-fogyasztás	Fizikai aktivitás	Étkezési kontroll
<i>Kontrollváltozók</i>					
Nem (1=fiú)	-0,06*	-0,18***	-0,12***	-0,22***	0,15***
Kor	0,13***	0,11***	0,15***	-0,01	0,04
Apa iskolázottsága	0,07*	0,11*	0,07*	-0,04	-0,01
Anyai iskolázottsága	0,04	0,02	0,01	0,06	0,10*
Társadalmi helyzet	0,01	0,01	0,07*	0,01	0,10**
Iskolai teljesítmény	-0,19***	-0,01	-0,11***	0,13***	-0,01
<i>Szabadidős faktorok</i>					
1. faktor	0,33***	0,35***	0,15***	0,09*	0,01
2. faktor	-0,11***	0,04	-0,02	0,09*	0,15***
3. faktor	-0,16***	-0,05	-0,15***	0,20***	0,06*
4. faktor	-0,11***	-0,23***	-0,07*	0,02	0,15***
R^2	0,26***	0,25***	0,12***	0,13***	0,10***

* $p < ,05$ ** $p < ,01$ *** $p < ,001$

A táblázatból kitűnik, hogy a káros szenvedélyek mindegyikének a kortárs- és fogyasztásorientált szabadidős stílus a legerősebb prediktora, a többi szabadidős stílus inkább negatív összefüggéseket mutat a szerfogyasztási formákkal. Vannak azonban eltérések is az egyes szerfogyasztási típusok meghatározói között. A dohányzás esetében mindhárom további szabadidős faktor negatív prediktor. Az intellektuális stílus a másik két szerfogyasztással nem függ össze, és az élménykereső típus is csak a drogfogyasztásnál szerepel negatív prediktorként. A hagyományos-konzervatív szabadidős faktor mindhárom szerfogyasztás esetében szignifikáns negatív prediktor. A sportolás nemcsak a második, hanem a harmadik, hanem a kortárs- és fogyasztásorientált stílussal is pozitív előjelű összefüggést mutat, a hagyományos-konzervatív faktortól viszont nem szignifikáns a kapcsolat. Az étkezési kontroll viszont ez utóbbi szabadidős stílussal, valamint az intellektuális stílussal függ össze legerősebben, a fogyasztásorientált faktortól ellenben nem szignifikáns a kapcsolat.

A kontrollváltozók közül ki kell emelni a nem és a kor szerepét: a fiúkra nemcsak a szerfogyasztás, hanem a sportolás is inkább jellemző, míg a lányok az étkezési kontrollt gyakorolják nagyobb odafigyeléssel. A korról valamennyi szerfogyasztás gyakorisága nő. A társadalmi helyzettel a drogfogyasztás és az étkezési kontroll mutat pozitív összefüggést, az apa iskolai végzettsége szintén számos esetben hasonló előjelű. Az iskolai teljesítmény emelkedésével viszont csökken a dohányzás és a drogfogyasztás, viszont nő a sportolás gyakorisága.

DISZKUSSZIÓ

Jelen tanulmány célja a középiskolás fiatalok szabadidő-struktúrájának, értékattitűdjeinek és egészségmagatartásának vizsgálata volt. Korábbi szakirodalmi áttekintés alapján jelentős összefüggéseket vártunk a változók között.

Első lépésben faktoranalízissel meghatároztuk a fiatalok szabadidő-struktúrájának dimenzióit, azaz a szabadidős stílusokat. Négy faktort különítettünk el: a kortárs- és fogyasztásorientált, az intellektuális, művészeti stílust, az élménykereső és technicizált stílust, valamint a hagyományos-konzervatív faktort. Ezek a faktorok alapjaikban nem különböztek a korábbi, nyugat-európai vizsgálatok eredményeitől (Hendry et al. 1993; Roberts–Parsell 1994; Young et al. 2001; West–Sweeting 1996; Witt 1971). A korábbi, kisebb mintán végzett tanulmányunkban szintén ezeket a faktorokat írtuk le, csupán néhány változó faktorsúlya tért el a mostani eredményektől (Pikó–Vazsonyi 2004). Megállapíthatjuk tehát, hogy a hazai középiskolás fiatalokra hasonló szabadidő-struktúra jellemző, mint nyugat-európai társaikra.

A következő lépésben megnéztük, milyen összefüggések igazolhatók a szabadidős faktorok, valamint a fiatalok értékattitűdjei között. Az adatokból kitűnik, hogy a társas kapcsolatokat és az önellfogadást, önmegvalósítást tartalmazó értékattitűdök kevésbé függenek össze a szabadidős stílusokkal, ami azt jelentheti, hogy az előbbi értékorientációk nem osztják meg a középiskolás mintát. Az önellfogadás egyébként elsősorban azokra jellemző, akik az intellektuális, illetve a hagyományos-konzervatív szabadidős stílust választották. Ők az értékek közül szintén fontosnak tartják a közösségorientáltságot, mint például a közösségért, a társadalomért végzett munka vagy az adományozás, a rászorulókon való segítség. A pénzügyi sikereket jelző értékattitűd, csakúgy, mint a divatorientáltság, az anyagiasság vagy a társadalmi presztízis, a kortárs- és fogyasztásorientált fiatalokra jellemző. Az anyagiasság egyáltalán nem jelentkezett értékattitűdként az élménykereső szabadidőstílust mutató fiatalok számára. Az intellektuális és a hagyományos-konzervatív szabadidő stílussal jellemezhető fiatalok esetében pedig negatív előjellel szerepelnek a korrelációs együtthatók. Azok a fiatalok a legelégedettebbek az életükkel, akik az intellektuális szabadidő-eltöltési módokat preferálják, de az élménykeresés is összefügg az élettel való elégedettséggel. Itt feltétlenül figyelembe kell venni azt a korábbi tanulmányt, amely szerint a kelet-európai, posztszocialista régióban élők a nyugatiakhoz képest kevésbé tartják fontosnak az önmegvalósítást, az énhatékony viselkedést vagy a baráti társas kapcsolatokat és más posztmateriális értékeket (Schwartz–Bardi 1997).

A szabadidős stílusok a társadalmihelyzet-mutatók függvényében is eltérő képet mutattak. Míg az intellektuális és az élménykereső stílus a magasabb iskolázottságú és jobb körülmények között élő fiatalokra jellemző, akik viszonylag jobb iskolai teljesítménnyel rendelkeznek, a kortársorientált és a hagyományos-konzervatív stílus az alacsonyabb iskolázottságú szülők gyerekei körében fordul inkább elő. Jelentős különbség azonban, hogy a kortársorientált stílus az iskolai teljesítménnyel negatívan korrelál, míg a konzervatív stílusnál az összefüggés pozitív. Nyugat-európai vizsgálatok a társadalmihelyzet-mutatókat kevésbé találták meghatározónak a fiatalok életstílusának és szabadidő eltöltésének alakulásában (Furlong–Cartmel 1997; Hendry et al. 1993). Úgy tűnik, ebben a régióban ez még másként van.

A szabadidős stílusok és az egészségmagatartás közötti összefüggések nagyrészt megfelelnek a korábbi tanulmányokban leírtaknak (Aseltine Jr. 1995; Caldwell–Darling 1999; Pikó–Fitzpatrick 2004; Pikó–Vazsonyi 2004; Vicary et al. 1998). Van olyan szabadidős tevékenységek, amelyek kockáztnövelő hatásúak (kortársakkal eltöltött és fogyasztásorientált típusok), illetve olyanok, amelyek védőhatást fejtenek ki (kreatív tevékenységek, vallás, intellektuális érdeklődés).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a fiatalok szabadidő eltöltésének módjai jelentős mértékben összefüggnek életmódjuk más elemeivel, így értékattitűdjeikkel és egészségmagatartásukkal. A társadalmihelyzet-mutatók viszont sokkal inkább befolyásolják a fiatalok szabadidő-struktúráját, mint nyugat-európai kortársaik esetében. Ebből arra következtethetünk, hogy az ifjúság életmódját magyarázó posztmodern elméletek hazánkban kevésbé érvényesülnek, a strukturális hatások erőteljesebben mutatkoznak meg, mint a nyugat-európai régió fiataljai körében.

IRODALOM

- Aseltine Jr., R.H. (1995): A Reconsideration of Parental and Peer Influence on Adolescent Deviance. *Journal of Health and Social Behavior*, 36: 103–121.
- Brown, T.L.–Parks, G.S.–Zimmerman, R.S.–Phillips, C.M. (2001): The Role of Religion in Predicting Adolescent Alcohol Use and Problem Drinking. *Journal of Studies on Alcohol*, 62: 696–705.
- Caldwell, L.L.–Darling, N. (1999): Leisure Context, Parental Control, and Resistance to Peer Pressure as Predictors of Adolescent Partying and Substance Use: An Ecological Perspective. *Journal of Leisure Research*, 31: 57–77.
- Diener, E.–Emmons, R.A.–Larsen, R.J.–Griffin, S. (1985): The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49: 71–75.
- Featherstone, M. (1991): *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.
- Furlong, A.–Cartmel, F. (1997): *Young People and Social Change. Individualization and Risk in Late Modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Gábor K.–Balog I. (1995): The Impact of Consumer Culture on Eastern and Central European Youth. *Educatio*, 2: 311–326.
- Gábor K. (2000): *A középosztály szigete*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Gazsó F.–Laki L. (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Gerrard, M.–Gibbons, F.X.–Bentlin, A.C.–Hessling, R.M. (1996): A Longitudinal Study of the Reciprocal Nature of Risk Behaviors and Cognitions in Adolescents: What You Do Shapes What You Think, and vice versa. *Health Psychology*, 15: 344–354.
- Hendry, L.–Shucksmith, J.–Love, J.G.–Glendinning, A. (1993): *Young People's Leisure and Lifestyles*. London: Routledge.
- Karvonen, S.–West, P.–Sweeting, H.–Rahkonen, O.–Young, R. (2001): Lifestyle, Social Class and Health-related Behaviour – A Cross-cultural Comparison of 15 Year-olds in Glasgow and Helsinki. *Journal of Youth Studies*, 4: 393–413.
- Kasser, T.–Ahuvia, A. (2002): Materialistic Values and Well-being in Business Students. *European Journal of Social Psychology*, 32: 137–146.

- Macek, P.–Flanagan, C.–Gallay, L.–Kostron, L.–Botcheva, L.–Csapó B. (1998): Postcommunist Societies in Times of Transition: Perceptions of Change Among Adolescents in Central and Eastern Europe. *Journal of Social Issues*, 54: 547–561.
- Mahoney, J.L. –Stattin, H. (2000): Leisure Activities and Adolescent Antisocial Behavior: The Role of Structure and Social Context. *Journal of Adolescence*, 23: 113–127.
- Pikó B. (2000): Nyertesekből vesztesek? Veszélyeztetett ifjúság a poszt szocialista társadalomban. *Társadalomkutatás*, 3-4: 183–196.
- Pikó B. (2002): *Egészségdatosság serdülőkorban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pikó, B.F.–Fitzpatrick, K.M. (2004): Substance Use, Religiosity and Other Protective Factors among Hungarian Adolescents. *Addictive Behaviors*, 29: 1095–1107.
- Pikó, B.–Fitzpatrick, K.M. (2001): Does Class Matter? SES and Psychosocial Health among Hungarian Adolescents. *Social Science and Medicine*, 53: 817–830.
- Pikó, B.F.–Vazsonyi A.T. (2004): Leisure Activities and Problem Behaviors among Hungarian Youth. *Journal of Adolescence*, 27: 717–730.
- Richins, M.L.–Dawson, S. (1992): A Consumer Values Orientation for Materialism and Its Measurement: Scale Development and Validation. *Journal of Consumer Research*, 19: 303–316.
- Roberts, K.–Fagan, C. (1999): Young People and Their Leisure in Former Communist Countries: Four Theses Examined. *Leisure Studies*, 18: 1–17.
- Roberts, K.–Parsell, G. (1994): Youth Cultures in Britain. The Middle Class Take-over. *Leisure Studies*, 13: 33–48.
- Schwartz, S.H.–Bardi, A. (1997): Influences of Adaptation to Communist Rule on Value Priorities in Eastern Europe. *Political Psychology*, 18: 385–410.
- Szapu M. (2002): *A zürkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák*. Budapest: Századvég.
- Vaskovics L. (2000): A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle*, 20(4): 3–20.
- Vicary, J.R.–Smith, E.–Caldwell, L.–Swisher, J.D. (1998): Relationship of Changes in Adolescents' Leisure Activities to Alcohol Use. *American Journal of Health Behavior*, 22: 276–282.
- West, P. (1997): Health Inequalities in the Early Years: Is There Equalisation in Youth? *Social Science and Medicine*, 44: 833–858.
- West, P.–Sweeting, H. (1996): Young People's Lifestyles, Origins and Consequences for Health, Health Behaviours and Transitions to Adulthood. Paper presented at the 6th Biennial Conference of the European Society of Health and Medical Sociology, Budapest, Hungary.
- Witt, P.A. (1971): Factor Stability of Leisure Behavior for High School Age Youth in Three Communities. *Journal of Leisure Research*, 3: 213–219.
- Wyn, J.–White, R. (1997): *Rethinking Youth*. London: Sage.
- Young, R.–West, P.–Sweeting, H.–Karvonen, S.–Rahkonen, O. (2001): *Temporal and Cross-cultural Stability of Adolescent Leisure*. Glasgow: MRC Social and Public Health Sciences Unit, Working Paper No 6.
- Zuckerman, M. (1994): *Behavioral Expressions and Biosocial Bases of Sensation Seeking*. New York: Cambridge University Press.